

## VII. L E V É L.

*Költ Komáromban, Bóldog Asszony Ha-  
vának 23. Napján.*

*Az Öreg Báró van Swieten.*

**E**z a' nagy ember, a' kit Mária The-  
rézia 1744-ben hívott ki Holláudiából ud-  
vari Orvosnak, éppen a' lett Austriának a' mi  
vólt *Sólon, Plátó, Aristóteles* a' régi Kirá-  
lyoknak, vagy a' milyen vólt közelébb  
*Bácó de Verulamio* Angliának, sőt egész  
Európának. Valamint ez már ez előtt két  
Száz ezttendőkkel minden Tudományokat,  
nevezetesen pedig a' Filozófiát sok falakja-  
itól meg-tisztította; úgy a' bölt Swieten az  
Auftriában lévő Akadémiákat helyre hozni,  
a' Tudományokat, nevezetesen a' Filozó-  
fiát 's orvosi Tudományt a' sok haszontalan  
mismástól meg-tisztítani el-kezdette 1747-  
ben, a' melly időtől fogva e' részben egé-  
zzen más formába öltözött Auftria, úgy hogy  
ha *Bácó* idejében kezdette volna ezt el va-  
lamelley más Swieten, alig lehet még tsak  
képzelní is a' tökéletességnek azt a' póltzát,  
mellyre ez idő alatt Oskoláink hágtak vól-  
na. — A' maga Orvosi Tudományjának egy

M. Gyűj. III. N.

G

di-

ditsőséges és örökké fel-maradandó remekét adta ez a' nagy ember 1767-ben, mikor Mária Therézia meg-himlözött, életének 50-dik esztendejében, mikor már a' természet nagyon meg-gyengült, 's az életnek ereji mind a' fokfzori erőtelenlégek, mind a' gondok miatt, mind kivált kedves Férje után lett bűvában kezdettek fogyatkozni. — Bétsben az anya-Városban, vagy inkább minden Jobbágyainak szívekben jelen kellett volna ekkor lenni annak, a' ki illendőképpen le-akarná írni azt, az ifzonyú rémülest 's eleven bánatot, mellyet ennek a' kegyelmes Fejedelemnek 's édes Anyának veszedelmes beteglége okozott minden Jobbágyinak. — Ennek az édes Anyának, a' kinek életétől függött fok millió embereknek böldogfágok, 's a' ki vólt minden szükölködőknek 's özvegyeknek menedék helyek. — Miképpen fibonganak 's buslakodnak a' méhek, mikor meg-hal Királynéjok; úgy epekedtek 's keseregtek Mária Theréziának minden Jobbágyai. — Meg-némúltak a' Mu'sikák, megszűntek a' mulatfágok, főt fel-függesztettek fok napokig a' kézi mesterlégek is. — Úgy látszott hogy a' Népnek nem maradt egyéb érzékenylége a' könyörgésnél 's áhíthatóságnál. — —

Míg egynehány millió emberek illy nagy buzgófággal függesztették szemeiket 's kezeiket

ket az égre, hogy onnan alá hozzák az áldást, az idő alatt egész Európa nézett ama bölts Orvosra, van Swietenre. — —

Egynehány hetek múlva meg-gyógyúl Mária Therézia, 's a' Sz. István Templo-mába megy, hogy ott az Örökké-valónak a' maga méltó háláadását meg-fizesse. — Száz győzödelemnek híre nem okozna olly eleven örömet, a' milyent ez szerzett minden hív Jobbágyainak; nevezetesen a' Magyaroknak szívekben. — Európa pedig fokáig kétfégeskedett e' kettő között; tsudát tselekedett é az Ég az ő fel-kentjéért? — vagy pedig tsak a' maga kedves eszközt van Swietent akarta ez által meg-ditsőíteni? —

---

*A Máramarosi Kamara részéről való Doktor Palatini Úrnak, azon hatható Orvoslásának méltó emlékezetére, mellyel az előtt is sokszor szenvedett, de akkor egy egész Hónap alatt, fő, dll, váll és ortza tsontjaiban, magát igen éles kinokban ki-ütött fájdalomainak, valamely forgáts herba-té által, hirtelen való meg-enyhítésében ki-mutatott, és egyszer'smind barátságának meg-bizonyítására készítette. G. I. 1789.*

Ki hallotta? egy kis Forgáts,  
Hogy lehelsen ollyan Kováts;

G 2

Duz-

Duzzadt tsontot lohafzfzon,  
 Tsak egy fzeppillantaton?  
 Fő, áll, ortza, tsont, bőröket  
 Has'gató éles töröket;  
 Egy minútban fel-fűzzon,  
 'S rögzött hónnyából üzzön.  
 Mászor a' fa az életet  
 Meg-ölte. Új lehelletet, (Mát. 27: 31.)  
 Úgy de nékem okozott,  
 Frissebb életre hozott.  
 Varáslás é vagy bővölés,  
 Nem tudom? De az enyhülés  
 Szörnyű hamar érkeze.  
 O! Palatíni keze!  
 Már Beteged' látogatni,  
 Tsepp', vagy Pilulát adatni,  
 Többet ne próbáld nálam,  
 Ép kezem, fejem, vállam.  
 Ha hozzám jöszsz; itt Barátod'  
 De Beteged' nem találod,  
 Vége a' Doktorfágnak,  
 Már kínaim nem rágnak.  
 Próbáld tsak nyavalya te is  
 Hozzám jöni; tudd-meg én is  
 Palatínit hívatom,  
 Fejed meg-mor'foltatom.  
 Jól van, de egy a' Fájdalmom,  
 Hogy nintsen Cherfonésufom, \*  
Kit

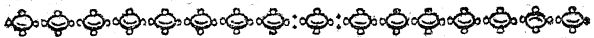
---

\* A' Damethes Király leányának meg-gyógyítáféért vette volt régen Polidárius, a' meg-gyógyított leánnyal egész Cherfonésus szigetét gyógyítála jutalmába.

Kit Polidáriusnak,  
 Érdemlett bérben nyújtsak.  
 Sem Király Ptolomeusként,  
 A' Tálentómot százanként  
 Cleombrónak nyújtanom,  
 Nem lehet, 's így áldanom.  
 Semmi. Van más jutalom is,  
 Cherfont ha nem én bírom is,  
 Egy jutalmat adhatok,  
 Kit osztán duplázhatok.  
 Im küldöm is mind a' kettőt,  
 De egyiket mint veszendőt,  
 Örömet el-hallgatom,  
 Elég ha meg-súghatom.  
 Máfik a' régen nyert szívem,  
 'S azzal járó tiszteletem,  
 Ezt adom én azt érdemled,  
 Jobb neven hát tölem ezt vedd.  
 Jobb is ez Cherfonéfusnál, *Préd. 7: 1.*  
 A' Damoethes leányánál,  
 A' ír azt el-szakasztja  
 Tőlünk; ezt nem bírhatja.  
 Asclepides bírja most is, *Plin. L. 7. c. 37.*  
 Szépíti Hippokratést is,  
 Bár a' írba szállottak,  
 Hol vagynak a' halottak.  
 Hát a' Palatíni nevet,  
 Vízem én is; míg az Eget  
 Minden felől el-éri,  
 Legyen e' méltóbb béri.

Eggy





Egy Levelet sem lehetne talán e' Gyűjteményből közre botsátanunk a' Pofoni és Pesti Pap-nevelő Házban tanuló nemes Ifjaknak dítséretnek nélkül, ha mind ki-írnánk a' mit ezek a' kedves Hazafijak anyai nyelvünk' gyarapítására el-követnek. — Ezen Hónapnak 8-dik napján a' Pofoni ötödik-Esztendőbeli Theológusok, kik szám szerint 96-an vannak, közönségesen vizsgáltatván a' *Dogmaticából*, 50-en feleltek közzülök Magyarúl, könnyen folyó és hathatós ékesen szólással. — Ezek után a' 2-dik Esttendőbeliek is vizsgálás alá vétettetvén, hasonlóképpen szép Magyarfággal feleltek, sőt nagy érdemű Profeszszor, T. Krammer Ferentz Úr, a' Kérdéseket is Magyarúl tette-fel. — A' minapi Levelünkben Fő Tiszteletű Szvorényi Mihály Úrnak Tanítványairól, 's azoknak, 's nem különben kedves nyelvünknek gyámolításában mutatott buzgó fáradságáról emlékeztünk. — Most már azt is hozzá töldehatjuk, hogy ezen nagy tudományú Férjfiú, 's kedves Hazafink, a' Magyar Országai Ekklesia' Históriáját Magyarúl fogja kibotsátani. — Újra tudósít bennünket egy érdemes Levelezőnk, hogy minden jól gondolkozó Tótok (sőt nem is örömet hallgatják, úgy mond, e' nevezetet, hanem Ma-

Ma-

Magyaroknak hívatják magokat) azt óhajtják, hogy mind a' Polgári, mind a' Törvényes dolgok Magyarúl follyanak. — Sőt magok a' Horvátok azt ígérték ez előtt öt esztendőkkel, hogy mivel még a' 'XI-dik Században a' Magyar Korona alá adták magokat, 's Magyar Törvények által igazgattatnak, tehát a' kik Magyarúl nem tudnának is, (a' kik kivált a' Nemesi Renden kevesen vagynak) készek lesznek Magyarúl meg-tanúlni, tsak-hogy ez a' nyelv vétetefsék-fel. — Kitsoda tehát annak az oka, hogy a' Polgári dolgok a' Hazában nem Magyarúl folynak? Eggyedül magok a' Magyarok. — A' Kegyelmes Felsőg már ez előtt egynehány esztendőkkel azt mondotta, hogy tsak Deákúl ne follyanak azok, megengedi Eő Felsőge, hogy mindenek Magyarúl folytattassanak, és tsak azt kívánja, hogy a' Kabinétbe bé-adattatandó rövid ki-húzás Németül adattassék-bé. — Lehetett volna é ennél a' Magyar Népet jobban vizsgáltni 's jobban fel-emelni? De fájdalommal értjük, hogy némelly T. Vármegyék a' Felsőgnek illy kegyes ajánlása után is, mind tsak azt kérik, hogy ismét a' Deák nyelv jöjjön-bé. — Sok rossz Hazafijak pedig, a' kiknek szívekben esméretlen Virtus a' Haza' szeretete, melly a' régi Rómiaiakat anyira meg-nemesítette, 's olly sok szép Vir-

tufokra gerjesztette, a' Hazának nagy megaláztatásával 's kárával egyedül a' magok különös hasznokat keretik. — Semmi sem szolgálhatna a' Magyar Hazának sem nagyobb hasznára, sem nagyobb ditsőségére; mint az, ha a' Törvény Székekbe a' Magyar nyelv vétettetnék-bé. — Mert azon kívül, hogy ez őrizné-meg Nyelvünket 's Nemzetünket az el-töröltetéstől, (melly e' nélkül lassanként oda lesz', minthogy minden Atya majd így fog-okoskodni, mi szükség már hogy a' gyermekem Magyarúl tudjon? holott az által semmire sem mehet, 's a' t.) azon kívül mondom, akár minémű Hivatal adná elő magát, leg-elsőfők lennének a' született Hazafíjak, az idegen pedig tsak úgy bóldogúlhatna, ha a' mi nyelvünket meg-tanúlná, ez is pedig szolgálna Hazánknak ditsőségére. — Soha ennél igazfágozóbb kívánfága a' Hazának nem lehet, hogy a' kik Magyar Országon 's Erdélyben Hivatalt folytatnak, azok Magyarúl tudjanak, és semmi azt inkább meg nem alázza mint ez, hogy a' szegény Magyaroknak a' maga Hazájában fok Tisztekekkel Tolmáts által kell beszélni. —

---

A' minapi Levelünkben említettük vólt hogy Cardinális Battyáni Jó'sef Eő Eminen-tzi-

tziája, némelly régi kéz írásokat kíván ki-nyomtattatni; most már egy kedves Le-velezőknek tudósítása után, örömmel em-líthetjük azt is, hogy ez a' Hazánknak egyik Ofzlopa, ez a' kedves Méltóság minden Ha-zánkat illető Könyveket, nevezetesen pe-dig a' mostanában ki-botsáttatott munkákat nagy szorgalmatossággal 's költséggel szerez-teti-bé. — Nints benne semmi kétségünk, hogy Hazánknak minden Püspökjei 's Nagy-jai e' szép példát ne fogják követni.

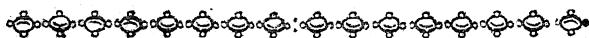
---

*Hír-adás.*

Ketskeméti R. Prédikátor, T. Göből Gáspár Úr, a' ki már más szép munkái ál-tal magát dítséretesen meg-esmértette, újra értelmes és könnyen folyó szép versekkel le-fordította *Dürandnak az Adám esetéről* írt betses munkáját. — Találhatik Pesten Tratt-ner Úrnál, 's magánál a' Fordító Úrnál. A' ki tízet vesz'-meg, ingyen veszi a' 11-diket. Ajánljuk e' szép munkát mindenek-nek, nevezetesen pedig az Afzfzonyoknak, a' kik Miltonnak el-vezett Paraditsomát nehezen érthetik-meg. — —

---

A' Találós Mese volt Szűh; a' Rejtett Szó ágyú, mellyből ki-telik ágy, ág.  
Ta.



### *Találós Mese.*

Engem szült az Anyám, de viszont én szülöm Anyámat.  
Szathmárról.

### *Rejtett Szó.*

Keletlen, hét lábú, öt. 's hat Súc hofszába  
Egész embert el-nyél egyszerre gyomrába.  
Némelly tsak egyet nyél, és az illy gyalog jár,  
Némelly fok százakat, az illy lovon jár már.  
Öt hátulzó lábát marha és juh észzi,  
Két utolsó az ízt az embernek tézsi.  
Más öt lábát nyáron ha kézre veheti  
Mind gazda mind munkás gyakran emelgeti.  
Négye Afzszony népnek fok álmátlanfágot  
Okoz, kivált éjjel nyughatatlanfágot.  
Még is a' két X-et 's egy V-ét kik túl élik,  
Vén 's fősvény Atyjoknál örömmel szemlélik.

D. H. F.

---

*Hogy kell a' ténta motskot a' fejer ruhából ki-venni? —*

A' motsokra tzitrom levet kell fatsarni 's azzal kell dörgölni: de ha a' ténta igen fekete és erős, ritkán lehet olly szerentséfen ki-

ki-venni a' motskot, hogy idővel a' helye ki-ne lyukadjon — Némellyek azt is javasolják; hogy tiszta fagygyút kell kalánba olvasztani 's a' gyóltsnak azt a' részét, melly el-téntázodott, azon melegben bele kell mártani; 's azután mint más egyéb 'firos ruhát úgy kell vagy lúgozni, vagy ki szappanozni. — A' mosó Afzszonyok tudják azt, hogy a' szappannak ki kell venni a' 'firt, de a' ténta motsokra nagyon haragusznak, jó lesz' hát azt is előttök 'fírral bé-takarni. —

---

*A' puszta szemmel láthatatlan apró férgeknek fok nemeik.*

- Ama fáradhatatlan vizsgálóji a' Természetnek, *Fabricius* és *Muller* 390. különböző nemeit írták-le mostanában azoknak az apró férgeknek, mellyeket csak a' fok milliókkal nagyító üveg-tson lehet látni, 's mellyek közzül egy tsepp vízben fok száz ezerek találatnának. — Nem tudja az ember, a' teremtéseknek képzelhetetlen soka-fágokat tsudálja é, vagy pedig az ilyen fáradhatatlan Természet-vizsgálóknak munkás-fágokon bámúljon é?

---

*A' medvéről.*

Alíg van az esmértefebb állatok közzül egy is, mellyről különbözőbb módon ír-

írnának a' Természet'-vizsgáló Böltsek, mint a' medvéről. Ennek fő oka, a' mint Gróf Buffon meg-jegyzi, a' lehet, hogy a' medvéknek fok-féle nemeiket öszve zavarják. Nem kell a' földi medvét a' tengerivel, 's a' földi medvék közt is a' barnát a' feketével öszve-zavarni. Sőt vagynak a' földi medvék közt is olyanok, a' kik természet-szerént fejeérek, és nem a' hideg által fejerítették-meg; ezek leg-inkább Tartáriában, és egyéb Északi Tartományokban találtnak. — Az Álpeseken Olasz Országban ritkán láttatnak fekete medvék, hanem barnák igen fokak vagynak. Élnek ezek gyümöltsel, szőlővel, mézzel, 's ha e' féleket nem találnak, meg-támadják a' nyáj-jakat is. A' fekete medvék semmi húst meg nem esznek; hanem gyümöltsel, mézzel, 's téjjel élnek. Azt írja ama' híres Természet vizsgáló Pratz, hogy *Louisiándban* seregestől jönnek-le az ilyen medvék a' havasokról, hogy a' mezőségeken gyümöltsökkel, 's gyökerekkel éljenek. Ezek a' fekete medvék leg-inkább tsak a' hideg tartományokban lakoznak; de a' barnák vagy veréfék, szeretik a' meleg tartományokat is. Illyekkel éltek a' régi Rómaiak a' magok játéknéző helyeikben, 's azokat leg-inkább Libiából hozatták. — A' fejer medve különböz a' többektől ebben is, hogy fokkal ke-

kegyetlenebb, és a' dögöt is meg - eszi, mellyet a' többek nem illetnek. A' medve a' mint Gróf Buffon írja róla, szereti a' magánofságot, kerüli a' népes helyeket, 's az erdőkben lévő mélyly barlangokat keresi lakó-helyül. Ott múlat majd egész télen, 's noha nem fagy-meg mint a' legyek vagy hangyák, de az ő természeti kövérfége fok ideig elefég gyanánt szolgál néki. A' hím rend-szerént kí-jő barlangjából negyven nap múlva, a' nőstény pedig benn marad négy hónapig, minthogy ekkor szokott elleni. De lehetetlen el-hinni, így szól maga is Buffon, hogy a' hím medve negyven napig eledel nélkül el-lehefsen, a' nőstény pedig négy hónapig, holott ő szoptat is. A' mai Természet'-vizsgálókban 's utazókban olvassuk, hogy valamint a' méhek, úgy a' medvék nyárban keresik meg-élelmeket. Tavasztól fogva egész késő őszig szüntelen hordják barlangjokba a' fok-féle elefégeket. A' kik Boszniaában, Tóth Országban, 's egyéb Népetlen tartományokban lakoztak, tapasztalták, hogy a' medve a' leg-erősebb ökröt is meg-öli nyárban is, kivált éjtszakának idején. A' mit meg-nem ehetik belőle, azt barlangjába hordja, úgy hogy reggelre kelvén, tsak a' két szarva találta az ökörnek az ütközet' helyén. Mikor eleget gyűjtöttek, Mindszentnap-felé a' magok tár-hazokat bé-

te-

temetik ágakkal, fűvekkel, 's földdel. Akkor barlangjoknak egyik oldalába feküvén, jó appetitussal eszdegélik a' mit nyáron gyűjtöttek. A' Paraszatok azt mondják, hogy a' medvék télen tsak a' talpokat nyalják; de könnyű annak a' talpát nyalni, a' kinek rakott tár-háza van. Bár sok Paraszatok így gondolkoznának a' télről, 's a' mit nyáron egézfégeknék meg-rontásával el-dorbézolnak, azt magok' és gyermekeik' táplálásokra télre tennék-el. —

A' hím és nőstény medve soha sem szokott egy barlangban lakni; hanem özfélé fel-kerefi a' hímet, és igen nagy indulattal vífeltetik eránta. — Meddig hordozza a' nőstény a' maga terhét, nem bizonyos: de minthogy a' medvék húsz, húszon öt esztendeig el-élnek; hihető, hogy a' terhének hordozása is ehez vagon alkalmaztatva. — Az Útazók írják, hogy *Kamtschatkában* sok medvék találtak: de az embereket nem bántják, az Aszszonyokat pedig különösen szeretik, és mint az ebek, úgy kísérgetik őket. Más egyéb állatokban is lehet tapasztalni, hogy ilyen különös szeretet mutatnak az Aszszonyok eránt. A' szigetnek lakosai fok-féleképpen vadásznak őket; nevezetes vadászatjai ezek. A' melly ember bízik magához, egy nagy kést fog bal-kezébe, a' jobb karját pedig kö-

kötéllal bé-tekeri, 's ugyan abba fog egy fzeget, mellynek mind a' két vége hegyes. Így nekimenvén a' medvének; fzikáfa fzerént a' medve két hátúlsó lábaira áll, 's el-tátott torokkal várja a' vadászt, a' ki is hirtelen jobb kezét a' torkába dugja, 's a' vas fzeget benne fel állítja, a' melly is olly nagy fájdalokat okoz néki, hogy többé torkát béi-nem foghatja, hanem a' vadásztól enged magát vezetetni. Norvégiában, Svétziában, leg-inkább úgy-fogják a' medvéket, hogy a' lépes mézet meg-hintik pálinkával; mellytől a' medve meg-részegedvén, igen alufzékonyá 's bádjadttá tétetik. Louifianában és Canadában, a' fekete medvék nem találván barlangokat, a' vastagabb élő-fáknak ki-rothadt tör'sökeikben fzohtak lakni, 's kivált pedig ott kölykezni, hogy kölykeik bátorfágosabb helyben legyenek. Mikor már ezek úgy fel-nevelkedtek, hogy anyjok nélkül el-lehetnek, a' lakosok meggyűjtják az élő-fát: ezt látván a' medve, le-tsúfzik a' fáról, a' kire is a' Parafztok reá rohanván, agyon verik, vagy valamellyik lábát el-vágják. Az anyjok után mind lejönnek a' kölykek is, a' kiknek, mikor lefelé tsúfznak, kötelet vetnek nyakokba, 's mind elevenen fogdofsák-el. A' húfok ezeknek igen kedves ízű; úgy hogy még Német Országban nem is lehet azt egyébütt kapni, ha-

hanem csak a' Printzeknek asztalaikon. Némelly helyeken annyira meg-híznak a' medvék, hogy már öfz-felé a' gyalog embert el-nem érhetik. Némellyeknek tíz újnyi kövérfég is találtatik oldalaikon 's tzombjaikon, mellyből az Ámerikaiak fziint olyan drága olajat tsinálnak, mint az olaj-fának olaja, és ez az ő kereskedéseknek eggy igen hasznos ága. Igen hasznosnak tartatik a' medvének kövére, vagy zsírja, a' gyermekeknek, vagy nagy embereknek is betegségben el-ment hajaiknak nevelésekre. Tóth és Oláh Országban, a' mint az utazók írják, igen könnyű móddal fogják a' Parasztok a' medvét. Tsupán csak eggy éles baltát vévén kezekbe, ki-mennek az erdőre, a' hol gondolják hogy medvét találhatnak. Ha szemek elébe akad, azt hajigálják mind addig, míg nem fel-ingerlik; akkor ki ki eggy eggy egyenes fára mászfel hirtelen. (Szükség hogy az ember jó mászó legyen.) A' fel-ingereltetett medve bizonyosan utánna mász valamelyiknek. Az ember, a' ki után mász, mihelyt az ágak között meg-vethette lábait, bátorfággal várja a' medvét, míglen hozzá ér: akkor az eggyik első lábát el-tsapja a' baltával, 's a' medve alá esik. Akkor a' fáról le-mászván, a' három lábú medvével úgy bánnak a' mint akarják.

